

DÜNYA PİYASASINDA REKABET VE AZGELİŞMİŞ ÜLKE ÜRETİCİLERİ

Ayşe TRAK*

Geçtiğimiz günlerde Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan ihracata yönelik bir kalınma politikası uygulayarak kurtulabileceği konusunda yoğun tartışmalar oldu. Bu kapsam içinde ülkede serbest bölgelerin kurulması ile ilgili bazı adımlar da atıldı. Bu yazının amacı güncel tartışmaların daha iyi değerlendirilebilmesi için ihracata yönelik kalkınma modellerinin başarı şansı hakkında bazı sonuçlara varmaktır. Yazıda ileri sürülen temel görüşler : a) ihracata yönelik bir kalkınma politikasının uygulanabilmesi için çok uluslu firmanın desteğinin gerekli olduğu, ve b) bu gerekliliğin çok uluslu firmalarla az gelişmiş ülkeler arasındaki güç dengesizliği nedeniyle politikanın sağlayabileceği yararları büyük ölçüde kısıtladığı yolundadır.

İthal ikamesinden sanayi ürünleri ihracına : İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda birçok az gelişmiş ülke o zamana kadar dışardan ithal ettikleri sanayi mallarının ülke içinde üretimine dayanan bir sanayileşme politikası uygulamaya başladılar. İlk yıllarda başarı şansı oldukça yüksek görünen bu politika zamanla hem az gelişmiş ülke yöneticilerini, hem de yerli ve yabancı uzmanları düş kırıklığına uğratan sonuçlar vermeye başladı. Ödemeler dengesi açıkları ve hızla büyüyen dış borçlar yanında bazı sosyal sorunlar da endişe verici boyutlara ulaştı. Özellikle çarpık kentleşmenin yarattığı sorunlar, gelir dağılımındaki büyük eşitsizlikler, işsizlik ve gizli

(*) İktisat Doktoru.

İşsizlik uygulanan sanayileşme politikasının sonuçları olarak dikkati üzerlerinde topladılar.

Çeşitli uluslararası kuruluşlar ve bazı iktisatçılar bu sorunları açıklarken ithal ikamesi yoluyla sanayileşmenin az gelişmiş ülke kaynaklarını dikkate almaması ve aşırı devlet müdahalesine dayanması olgularını vurguladılar. İthal ikamesi politikası tanım gereği, ülkenin kaynaklarına değil iç talebin yapısına bağlıydı. Küçük bir azınlığın tüketim ihtiyaçlarına cevap veren bu politikanın uygulanabilmesi için devlet müdahalesi gerekliydi. İthal yasakları, düşük faiz ve yüksek döviz kuru politikaları dışarıyla rekabet edemeyen, ara mallar ve teknoloji ithaline dayanan bir sanayinin gelişmesine yol açıyordu. Düşük faiz hadleri sermaye kullanımını teşvik ettiği ve ithal edilen teknoloji çoğu zaman sermaye yoğun bir teknoloji olduğu için hemen hemen bütün az gelişmiş ülkelerin ortak özelliği olan bol emek gücü kullanılmıyor, böylece işsizlik ve gizli işsizlik de uygulanan sanayileşme politikasının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkıyordu. Bu çerçevede içinde, gelir dağılımındaki eşitsizlikler de özellikle modern sanayide, koruma politikası sonucu elde edilen yüksek kârlar ve yüksek ücretlerle toplumun diğer kesimlerinin gelirleri arasındaki farklara dayanılarak açıklanıyordu. Açıklamaya göre, bu gelir farkları zaten ihmal edilmiş olan tarım sektöründen modern sektörlerin bulunduğu kentsel alanlara büyük bir işgücü akımına neden oluyor ve önemli boyutlara ulaşan kentleşme sorunlarını oluşturunuyordu¹.

Bu tür açıklamaları devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması, bol kaynakların, özellikle emek gücünün etkin bir biçimde kullanılmasına dayanan ihracata yönelik bir sanayileşme politikası uygulanması yolunda öneriler izledi. Az gelişmiş ülkeler, emek yoğun sanayi mallarını ihracatında uzmanlaşarak dış borç sorununu çözebilir, geniş kitlelere iş olanakları yaratabilirlerdi. İşsizlik sorununun çözülmesi ve zamanla sanayideki verimlilik artışlarını izleyen ücret yükselişleri de gelir dağılımındaki eşitsizliği ortadan kaldrabilirdi².

1) I. Little et. al. (1970) H.J. Bruton (1973).

2) World Bank (1979), J. Sheahan (1979), G.K. Helleiner (1973). İhracata yönelik kalkınmayı ithal ikamesi yoluyla sanayileşme

Bu tür bir kalkınma politikası öneren uzmanlar politikanın uygulanmasında ortaya çıkabilecek sorunların bilincindeydiler. Az gelişmiş ülkelere dış piyasalarda rekabet etmeye alışık girişimciler yoktu. Sermaye kaynakları kıt ve gerekli teknoloji, gene, itbal ikamesi modelinde olduğu gibi, dışardan ithal edilmek zorundaydı. Daha da önemlisi, gelişmiş ülkelerde uygulanan gümrük politikaları az gelişmiş ülkelerin sanayi malları için dış pazar olanaklarını, dolayısıyla da ihracata yönelik sanayileşme politikalarının başarı şansını büyük ölçüde kısıtlıyordu. Bu koşullar altında, söz konusu politikanın savunucuları çok uluslu firmaların politikanın başarısına önemli katkılarda bulunabileceklerini öne sürdüler. Çok uluslu firmalar az gelişmiş ülkelere yalnız girişimcilik, sermaye kaynakları ve teknoloji yönünden değil, pazar bulma açısından da yardımcı olabilmelerdi. Ülkelerinin iktisat politikasının oluşumunda önemli bir rol oynayan bu firmalar, az gelişmiş ülkelere gelen sanayi mallarının ithaline karşı çıkan grupların, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki düşük ücretlerin kendi iş olanaklarını olumsuz yönde etkileyeceğinden endişe duyan sanayi işçilerinin, hükümetler üzerindeki baskısını dengelemekte etkili olabilecekleri açıktı. Bu yüzden, ihracata yönelik kalkınma modellerinde çok uluslu firmalara önemli bir rol verildi. Modelin özelliklerinden biri de uzmanlaşmanın bitmiş mallarda değil, bazı malların üretimindeki emek yoğun safhalarda olabileceğinin vurgulanmasıydı. Bu açıdan da, çok uluslu firmaların önemine dikkat çekildi ve bu firmaların ellerindeki geniş teknolojik olanaklardan, ulaşım ve iletişim dallarındaki ilerlemelerden yararlanarak üretim sürecinin bazı safhalarını az gelişmiş ülkelere transfer edebilecekleri öne sürüldü (R.W. Moxen, 1974; G.K. Helleiner, 1973).

modeline karşı bir seçenek olarak öne süren yazarlar arasında G. Ranis'in (1972, 1973) görüşleri oldukça ilginç. Ranis, konuya tarihsel bir yaklaşım getirerek bütün az gelişmiş toplumların önce ithal ikamesi, sonra da emek yoğun ihracat safhalarından geçerek ileri teknoloji kullanan modern toplumlar durumuna geleceklerini savunuyor.

TABLO I
Bazı Az Gelişmiş Ülkelerin Sanayi Ürünleri İhracatı

	Toplam İhracat (milyon \$)		Sanayi ürünlerinin Büyüme haddi içindeki payı (%)		
	1963	1976	(1963-1976)	1960	1976
G. Kore	39	6.770	49	14	88
Milliyetçi Çin	129	6.922	35	—	85
Pakistan	109	629	14	27	57
Endonezya	2	130	38	—	2
Hong Kong	617	7.892	22	80	97
Singapur	352	3.020	18	26	46
Meksika	147	1.010	16	12	31
Kolombiya	17	364	27	2	22
Malezya	63	824	22	6	16
Brezilya	45	2.500	36	3	25
Yugoslavya	468	3.395	16	37	70
Arjantin	79	975	21	4	25
Filipinler	34	608	25	4	24

Kaynak : World Bank, **World Development Report**, 1979, Washington, D.C.

Yeni bir işbölümü : İhracata yönelik kalkınma politikalarının 60'lı yılların sonundan başlayarak dünya ticaretinin yapısını etkilediklerini görüyoruz. Tablo 1'de gördüğümüz gibi, az gelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri sanayi mallarında azımsanamayacak artışlar gerçekleşti. Öte yandan, çok uluslu firmaların az gelişmiş ülkelerin ihraç sanayi sektöründe yaptıkları yatırımlar artmaya başladı. Bu yatırımlar çok uluslu firmaların toplam yatırımları içinde hâlâ çok küçük bir yer tutmakla beraber, söz konusu artışlar yatırımların yapısında önemli bir değişikliği vurgular nitelikte (F. Fröbel et al., 1978; R. Trajtenberg, 1976). Özellikle Japonya ve ABD çıkışlı firmalar ülkelerinin kendilerine tanıdığı gümrük kolaylıklarından da yararlanarak, elektronik, bilimsel araç ve gereçler gibi sanayi dallarındaki bazı montaj işlemlerini az gelişmiş ülkelere taşıdılar. Örneğin, 1971 yılında, Japon firmalarının yabancı ülkelerdeki şubelerinin

% 20'sinden fazlası az gelişmiş ülkelerin ihracat sanayi sektöründe iş yapıyordu. Bu firmaların, Japonya'nın az gelişmiş ülkelerden ithal ettiği sanayi mallarının 1973 yılında üç kat artmasında önemli bir rol oynadıkları biliniyor (L.G. Franko, 1975). ABD'nde ise, ithal yasasının 806.30 ve 807.00 sayılı maddelerinden yararlanılarak az gelişmiş ülkelerden yapılan ithalat 1966-1974 yılları arasında 607 milyon dolardan 2.328,8 milyon dolara çıkmış. Söz konusu maddelere göre, ara mallar ve hammadeleri ABD'nden ithal ederek dışarda üretim yapan Amerikan firmaları bitmiş malları ABD'ne sattıklarında, gümrük vergileri yalnızca dışarda gerçekleşen katma değer üzerinden almıyor. 806.30 ve 807.00 sayılı maddelerden yararlanılarak yapılan ithalattaki artış da ABD çıkışlı firmaların üretimin belirli safhalarını az gelişmiş ülkelere transfer etme eğilimlerinin önemli boyutlara ulaştığını göstermek bakımından ilginç (D. Nayyar, 1978).

Çok uluslu firmaların bu tür bir üretim planlamasına gitmelerini etkileyen temel unsur kuşkusuz az gelişmiş ülkelerdeki düşük ücretlerdir. Az gelişmiş ülkelerde ücret seviyesi ve emek maliyetinin düştüğü ABD Gümrük Komisyonu'nun bir çalışmasında şöyle belirtiliyor: "Yabancı ülkelerdeki Amerikan firmalarında montaj işlemlerinde çalışan iş gücünün verimliliği genellikle Amerika'da aynı tip işlerde çalışan iş gücününkinden farklı değildir. Buna karşılık, verimliliğin çok düşük olduğu bazı istisnai durumlar dışında, ücretlerin Amerika'da geçerli olan ücretlerin çok altında olması emek maliyetinin az gelişmiş ülkelerde ülke içi maliyetlerle karşılaştırılmayacak kadar düşük olmasına yol açmaktadır (ILO, 1973).

Ama bu noktada, ücret seviyesinin hiçbir zaman tek başına etkili olmadığını, sanayi ilişkilerinin genel yapısı ile birlikte dikkate alındığını belirtmemiz gerekir. Nitekim çeşitli çok uluslu firma yöneticileri az gelişmiş ülkelerin ihracat sektöründe yatırım yaparken, işçilerin çalışma alışkanlıklarını, yapılan iş ne kadar yorucu, ne kadar zevksiz olursa olsun şikâyet etmeden çalışmalarını dikkate aldıklarını söylüyorlar. Bu arada işçi işveren ilişkilerinde çatışmaların azlığından, disiplin sağlamanın ve işçi çıkarmanın kolaylığından da söz ediliyor (D. Nayyar, 1978; R.W. Moxon, 1974). Bu açıdan, yatırım yapılacak ülke seçilirken toplumsal sözleşme düzeninin bulunmaması, sendikalaşmanın zayıf, işçilerin yumuşak başlı ol-

ması önem kazanıyor. Az gelişmiş ülkelerin ihracat sanayinde çalışan işçilerin yaşı ve cinsiyeti çok uluslu firmaların uysal işgücü konusundaki tavırlarını yansıtmakta. Değişik ülkeler için yapılmış çalışmaların belirttiği gibi bu sanayide çalışanların çok büyük bir kısmını genç kadın işçiler oluşturuyor³. Özellikle kadımların herşeyden önce boyun eğmeyi öğrendikleri Uzak Doğu ülkelerinde bu yapının çok uluslu firma yöneticilerini işçi - işveren ilişkilerinde doğabilecek çeşitli tatsızlıklardan kurtarabileceği kolayca görülebilir. İş gücünün niteliklerinin yanı sıra, devlet müdahalesinin zayıflığı, vergilerin düşüklüğü, kâr transferi gibi konularda firmaya gösterilen anlayış gibi unsurlarda üretim yapılacak ülkenin seçiminde önemli rol oynuyor.

1960'ların başında UNIDO (Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü) çok uluslu firmalara bütün bu koşulları sağlayabilecek bir çözümün yaygınlaşmasına önyak oldu. Bu çözüm az gelişmiş ülkelerde devletin üretime hiçbir şekilde müdahale etmediği, çok uluslu firmaların ucuz ve örgütsüz emek gücünden diledikleri gibi yararlanabilecekleri serbest bölgeler kurulmasıydı. Aslında bu tür serbest bölgelerin ilki 1958'de İrlanda'da Shannon havaalanı çevresinde kurulmuştu. Az gelişmiş ülkelerdeki yaygın uygulama 1965'te Milliyetçi Çin'de bir serbest bölgenin kurulmasıyla başladı. Bunu Güney Kore, Filipinler ve Malezya'da kurulanlar izledi. 1978'de, büyük bir kısmı Uzak Asya'da olmak üzere, 70 az gelişmiş ülkede 270 tane serbest bölge bulunuyordu. Son yıllarda, Mao'nun ölümünü izleyen iktisat politikası değişiklikleri ile birlikte, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kanton eyaletinde üç serbest bölge kurulması için çalışmalara başlandı⁴.

Zaman zaman bu uygulamayla gelişmiş ülkelerde göçmen işçi kullanımı arasındaki benzerliklerden söz edilmiştir. Benzerlikler ge-

3) Bk. Helleiner (1976), O. Gomez ve R. Reddock (1979), Meksika'nın ABD. sınırında ihracat için üretim yapan yabancı firmalarda kullanılan iş gücünün % 90'ının 16-24 yaşları arasında genç kadınların oluşturduğunu belirtiyorlar. G. Kore, Milliyetçi Çin ve Malezya'daki serbest bölgelerde de iş gücünün büyük bir kısmını genç kadınların oluşturduğunu gösteren çalışmalar var (Kei, 1977; Zenger, 1977; Lim, 1977).

4) Bu konuda bk. *Monde Diplomatique*, Şubat 1981 ve M. Ichiyo (1977).

lişmiş ülke firmalarını, başka bir ülkenin yasalarına uymak zorunda kalmadan, kendi yurttaşlarının kabul etmeyeceği ücretler ve iş koşullarıyla çalışan bir iş gücü kullanma olanağı bulmalarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, firmalar açısından serbest bölgelerin göçmen işçi kullanımına göre daha avantajlı oldukları kolayca görülebilir. Örneğin, az gelişmiş ülkelerde yaşam düzeyinin düşük, temel ihtiyaç maddelerinin daha ucuz olması ücretlerin gelişmiş ülkelerdeki en düşük ücretlerin, yabancı işçilerin aldığı ücretlerin bile çok altında tutulabilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, yabancı işçilerin gelişmiş ülkelerde çektikleri topluma uyum güçlükleri ve bunun yarattığı sosyal sorunlar da serbest bölge uygulamasında söz konusu olmamaktadır.

Pazarlık gücü konusunun önemi : Yukardaki açıklama az gelişmiş ülkelerin çok uluslu firmaların ön ayak olduğu, serbest bölgelerin önemli bir rol oynadığı, ihracata yönelik bir sanayileşme politikası uygulamalarının çok uluslu firmalar ve gelişmiş ülkeler açısından olumlu bazı yönlerini belirtmektedir. Acaba bu uygulama az gelişmiş ülkeler açısından da olumlu sonuçlara yol açabilecek nitelikte midir? Bizce bugün pek çok az gelişmiş ülkenin umut bağladığı bu politikanın başarı şansı hakkında karamsarlığa yolaçabilecek çeşitli nedenler var. Bu nedenler, büyük ölçüde, söz konusu kalkınma politikası çerçevesi içinde çok uluslu firma ile az gelişmiş ülke arasındaki güç dengesizliği ile ilgili.

Az gelişmiş ülkelerin özellikle sanayi mallarına pazar bulabilmek için çok uluslu firmaya ihtiyaç duyduklarından daha önce söz ettik. Bu daha başlangıçta firmaya ülke karşısında önemli bir pazarlık gücü sağlıyor. Buna karşılık az gelişmiş ülkelerin ellerindeki koz ucuz, örgütsüz emek gücü. Oysa ucuz emek kaynakları az gelişmiş ülkelerin ortak bir özelliği ve çok uluslu firmalar dünyanın her yerinde bu kaynakları kullanabilecekleri ülkeler bulabilecek durumdalar.

Nitekim, mamul mallar ihracında önemli gelişmeler gösteren ülkeler (bk. Tablo 1) dışında Dominik Cumhuriyeti, Jamaika, Haiti, Tunus gibi ülkeler de son yıllarda çok uluslu firmaları ihracat sektörüne çekmeyi başardılar (Trajtenberg, 1976; O. Gomez ve R. Reddock, 1979). Ayrıca, Milliyetçi Çin'in sanayi malları ihracatındaki artışlardan sonra birçok Asya, Afrika ve Lâtin Amerika ülkesinden

çeşitli heyetler bu ülkedeki serbest bölgeleri ziyaret edip araştırmalar yaptılar. Milliyetçi Çin'in başarısı ile yakından ilgilenen bu ülkeler arasında, Fildişi Sahili, Liberya, Moritanya, Ürdün, Panama ve Kosta Rika sayılabilir. Kuzey ve Güney Vietnam'ın birleşmesinden ancak iki üç hafta önce de, Güney Vietnam'dan bir heyetin aynı amaçlarla Milliyetçi Çin'e gittiğini biliyoruz (J.P. Zenger, 1977).

Son yıllarda, az gelişmiş ülkelerin çok uluslu firmalar karşısında pazarlık gücünü sınırlayan bu rekabet olayı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin mamul mallar ihracatıyla ilgilenmeye başlaması ve bu alanda çok uluslu firmalarla işbirliğine girişmesiyle daha da önemli boyutlara ulaştı. Çin Halk Cumhuriyeti'nde ücretlerin Hong Kong'dakilerin bile dörtte biri, hatta bazı durumlarda beşte biri, olduğu düşünülürse, olayın önemi daha iyi anlaşılabilir. Nitekim Güney Kore, Milliyetçi Çin, Hong Kong gibi bazı Uzak Doğu ülkeleri geçtiğimiz yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti'nin rekabetine karşı koyabilmek için teknolojik düzeyde bazı atılımlar yapmak, ucuz emeğe dayanan sanayileşme modelini aynı zamanda teknolojik üstünlükle de desteklemek zorunda kaldılar⁵.

Az gelişmiş ülkeler arasındaki bu rekabetin yanı sıra, ihracat sektöründe üretim yapan çok uluslu firmaların pazarlık gücünü arttıran bir unsur daha var. Bu sektördeki firmalar, gerek madencilik gerekse iç pazara yönelik sanayi dallarındaki çok uluslu firmalardan farklı olarak, büyük bir hareket serbestisine sahipler. Bu hareket serbestisi, özellikle ihracata yönelik montaj işlemlerinde, sabit sermaye yatırımlarının genellikle çok düşük olmasından kaynaklanıyor. Yani bir az gelişmiş ülkenin ihraç sektöründe üretim yapan bir çok uluslu firmanın önemli sorunlarla karşılaşmadan üretimi durdurması, veya başka bir ülkeye transfer etmesi çok kolay (Trajtenberg, 1976; Helleiner, 1976).

Bugüne kadar olan uygulama çok uluslu firmaların gerektiğinde bu kolaylıklardan hiç çekinmeden yararlandıklarını gösteriyor. Örneğin, 1976 - 1979 yılları arasında ücret yükselmeleri nedeniyle Milliyetçi Çin'deki serbest bölgelerde ihracata yönelik üretim yapan 75 yabancı firmanın üretimi durduğunu biliyoruz (Monde Diplo-

5) Bk. *Monde Diplomatique*, Aralık 1978 ve *Business Week*, 5 Mart 1979.

matique, Şubat 1981). Ücret yükselmeleri dışında gelişmiş ülkelerdeki ekonomik güçlükler de çok uluslu firmaların az gelişmiş ülkelerdeki ihracata yönelik faaliyetlerini kolayca durdurmalarına yol açabiliyor. Örneğin, son ekonomik kriz, yalnızca 1974 yılında Güney Kore'de yabancı firmalarda istihdam edilen işgücünde % 42 oranında bir düşüşe yol açmış (M. Kei, 1977) Aynı şekilde, 1975 yılında Meksika'da ihracata yönelik montaj sanayinde çalışan işçilerin sayısında üçte bir oranında bir düşüş var (Trajtenberg, 1976).

Bu durumun ücretlerin sürekli düşük bir seviyede tutulması ve sendikal hakların kısıtlanması ile ilgili bazı önemli sosyal sorunlara yol açacağı kolayca görülebilir. Çok uluslu firmanın herhangi bir az gelişmiş ülkedeki ücret yükselmelerinden veya sendikal faaliyetlerden etkilenerek ihracata yönelik sanayileşme alanında şansını denemek isteyen ülkelerden başka birine taşınması olasılığı bu tür bir sanayileşme politikasının sürdürülebilmesi için emek piyasasının sürekli bir denetim altında tutulmasını hemen hemen kaçınılmaz kılmaktadır. Bununla ilgili olarak, 1960'larda Uzak Doğu ülkelerinin çoğunda işçilerin örgütlenmesini yasaklayan, işverenlere ücretlerin ve çalışma süresinin tayini, işten çıkarma gibi konularda geniş yetkiler veren bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler arasında, Singapur'da 1968'de çıkan İş Yasası ve Sanayi İlişkileri Yasası, Malezya'daki 1969 Sanayi İlişkileri Yasası, ve Güney Kore'de yabancı firmalarda çalışan işçilere uygulanan özel iş yasası sayılabilir (Teck, 1977; Lim, 1977; Kei, 1977).

İhracat sanayi sektöründe üretim yapan çok uluslu firmalarla ihracata yönelik bir kalkınma modeli uygulayan ülkeler arasındaki güç dengesizliği hakkındaki açıklamalar söz konusu kalkınma modelinin ödemeler dengesi sorunlarını çözmekteki başarısıyla ilgili kuşuklara da yol açabilecek nitelikte, Çok uluslu firmanın gerek ülke içi koşullardan, gerekse dünya konjonktüründen etkilenerek kullanabileceği hareket serbestisi ihracat gelirlerinin sürekliliğine pek güvenilemeyeceğine işaret diyor.

Ayrıca, bu güvensizlik unsurunun dışında, bu tür bir ihracat politikası sonucu elde edilen döviz gelirlerinin boyutları da politikayı savunanların öne sürdüklerinin çok altında. Özellikle serbest bölgelerde yapılan ihracatın değeriyle ülkeye sağlanan döviz ge-

lirleri arasında önemli farklar görülüyor. Bunun nedeni de, bir ülkedeki serbest bölgede üretim yapan çok uluslu firmanın yarı bitmiş malları diğer ülkelerdeki üretim birimlerinden getirip üretimin yalnızca bir safhasını bu ülkede tamamlaması. Bu durumda ülke ihracatının değeri malın toplam değerini yansıtırken, ülkenin döviz geliri bu değerden firmanın yaptığı ithalatın değeri çıkarılarak elde edilebiliyor. Örneğin, Güney Kore'deki bir serbest bölge üzerine yapılan bir çalışma 1975'de döviz gelirlerinin ihracat değerinin % 41.2'sine eşit olduğunu gösteriyor (Ichiyo, 1977). Firma içi alım satımlarda uygulanan fiyat politikasının kontrolü hemen hemen olanaksız olduğundan, çok uluslu firmaların yaptıkları ithalat çoğu zaman az gelişmiş ülkelerin döviz kaynakları üzerinde önemli baskılar oluşturabiliyor. Böylece ihracata yönelik bir sanayileşme politikası yardımıyla çözümlenmesi beklenen dış borçlar sorununun, bu politikayı "başarıyla" uyguladıkları söylenen bazı ülkelerde önemli boyutlara ulaştığını görüyoruz. Örneğin Güney Kore'de dış borçlar 1975 yılı sonunda 6 milyar dolara eşit. Bu rakam 1976'nın sonunda 7.36 milyar dolara çıkıyor. Dördüncü Beş Yıllık Planın (1977-1981) uygulanması için gerekli dış kaynakların Güney Kore'nin dış borçlarını 1981 sonunda 13.648 milyar dolara yükseltmesi bekleniyor. Aynı şekilde, Endonezya'nın dış borçları 1965'de 2 milyar dolarken, 1976'da 8,2 milyar dolara çıkıyor. Filipinler'de de dış borçlar 1972'de 2 milyar dolarken 1976'da 5,5 milyar dolar (Ichiyo, 1977).

İçe dönük kalkınma politikalarına yeni bir bakış : Bazı uluslararası kuruluşlar ve iktisatçılar tarafından az gelişmiş ülkelere "tek çıkar yol" olarak önerilen ihracata yönelik kalkınma politikalarının başarısı hakkında öne sürdüğümüz kuşkuvar oldukça cesaret kırıcı. Oysa ithal ikamesi politikasının yol açtığı sorunların az gelişmiş ülkelerin mutlaka dışa açılmaları gerektiğini kanıtladıkları söyleniyor. Bu durumda kalkınma politikası sorununa nasıl yaklaşabiliriz?

Bizce bu noktada yapılması gereken ihracata yönelmenin ne dereceye kadar kaçınılmaz olduğunu araştırmak. Bunun için de içe dönük sanayileşme politikalarının yol açtığı sorunların ne dereceye kadar bu politikaların temel özellikleriyle ilgili olduğuna bakmamız gerek. Başka bir deyişle, bu sorunların iç pazara yönelik modelle-

rin kaçınılmaz sonuçları mı, yoksa uygulama yanlışlıklarından kaynaklanan sorunlar mı olduğu konusu gündeme getirilmeli.

Böyle bir araştırma, büyük bir olasılıkla, ödemeler dengesi açıkları, verimsiz çalışan sanayi, enflasyon, işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlikler gibi sorunların uygulama yanlışlıklarıyla ilgili olduklarını, dolayısıyla çözümsüz olmadıklarını gösterecektir. Bu sorunlar, büyük ölçüde, sanayileşme politikasının plansız yürütülmesine, sanayi sektöründe etkin olan çok uluslu firmaların denetlenememesine, devlet müdahalesinin verimsiz çalışan işletmelere cesaret verir nitelikte olmasına ve sanayileşme politikasının âdil bir vergi sistemi gibi kurumsal önlemlerle desteklenmemesine bağlı olabilir. Bu durumda da az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümü, "her derde deva" iktisat politikalarında değil, gelir dağılımında eşitlik sağlayacak önlemlerde, toplumsal ihtiyaçları ve öncelik tanınacak sektörleri yeniden, dikkatle belirleyen bir planlama anlayışında aranabilir.

KAYNAKÇA

- (1) H.J. Bruton, "Economic development and labour use : A review", **World Development**, c. 1 (Aralık 1973).
- (2) L.G. Franko, "Multinational enterprise ,the international divisions of labour in manufactures and the developing countries", ILO/WEF-2-28, Working Paper 4, Ekim 1975.
- (3) Fröbel et. al., "The new international division of labour", **Social Science Information**, c. 17 (1978).
- (4) O. Gomez ve R. Reddock, "Multinationals and female labour in Latin America", **Scholas Journal** (Institute of Social Studies - The Hague), No. 1 (1979).
- (5) G.K. Helleiner, "Manufactured exports from less developed countries and multinational firms", **Economic Journal**, c. 83 (Mart 1973).
- (6) G.K. Hellener, "Multinational corporations, manufactured exports and employment in less developed countries", **Tripatrie World Conference on Employment, Income Distribution and Social Progress and the International Division of Labour, Background Papers**, c. 2, ILO, 1976.
- (7) M. Ichiyo, "The trade zone and mystique of export oriented industrialization", **Japan - Asia Quarterly Review**, 1977 (Serbest bölgeler ve Asya'nın sanayileşmesi özel sayısı).
- (8) ILO, **Multinational Enterprises and Social Policy**, Geneva, 1973.
- (9) M. Kei, "Working class in the Masain free export zone", **Japan - Asia Quarterly Review**, 1977 (özel sayı).
- (10) I. Little et. al., **Industry and Trade in some Developing Countries**, Oxford Univ. Press, London, 1970.
- (11) Datuk Teh Lim, "A case study of Penang", **Japan - Asia Quarterly Review**, 1977 (özel sayı).
- (12) R.W. Moxon, "Offshore production in less developed countries", **The Bulletin** (New York Univ., Institute of Finance), no. 98-99, Haziran 1974), New York.
- (13) D. Nayyar, "Transnational corporations and manufactured exports from poor counuries", **Economic Journal**, c. 88 (Mart 1978),

- (14) G. Ranis ve J.C.H. Fei, "LDC innovation analysis and the technology gap", içinde **The Gap Between the Rich and the Poor Nations**, ed. G. Ranis, Macmillan, New York, 1972.
- (15) G. Ranis, "Industrial sector labour absorption", **Economic Development and Social Change**, c. 21 (Nisan 1973).
- (16) J. Sheehan, "Exports of manufactured products by developing countries: A key to success of a new trap?", Discussion paper, Eastern Economic Association, Boston, Mayıs 10-12, 1979.
- (17) N.P. Teck, "Industrialization in Singapore", **Japan - Asia Quarterly Review**, 1977 (özel sayı).
- (18) R. Trajtenberg, "Transnational enterprises and the cheap labour force in less developed countries", ILO/WEP 2-28, Working paper no. 15, ILO, 1976.
- (19) World Bank, "Growth and equity in semi - industrialized countries", Staff Working Paper no. 351, Washington, D.C. Ağustos 1979.
- (20) J.P. Zenger, "Taiwan: Behind the economic miracle", **Japan - Asia Quarterly Review**, 1977 (özel sayı).